

Dužanka Gajdić, univ. spec. oec.

Visoko gospodarsko učilište u Križevcima

E-mail: dgajdic@vguk.hr

DEFINIRANJE I OBILJEŽJA KRATKIH OPSKRBNIH LANACA POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENIH PROIZVODA

UDK / UDC: 338.43:658.72

JEL klasifikacija / JEL classification: Q12, Q13

Pregledni rad / Review paper

Primljeno / Received: 31. ožujka 2019. / March 31, 2019

Prihvaćeno za tisak / Accepted for publishing: 27. svibnja 2019. / May 27, 2019

Sažetak

Jedan od načina za reagiranje na postojeće konvencionalne poljoprivredno-prehrambene sustave i stvaranje strategije konkurentnosti, odnosno preživljavanja malih obiteljskih gospodarstava, je razvoj novih alternativnih oblika opskrbnih lanaca poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Najčešće se ti lanci pojavljuju u kombinaciji s proizvodnim praksama, ruralnim turizmom, lokalnom proizvodnjom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i razvojem lokalne zajednice. Kratki opskrbeni lanci poljoprivredno-prehrambenih proizvoda stvaraju ekonomske, društvene i ekološke koristi, ne samo za poljoprivrednike i potrošače, već i za širu lokalnu zajednicu. U ovom radu nastoji se pridonijeti jasnijem razumijevanju kratkih opskrbnih lanaca (KOL) i alternativnih mreža poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kroz dubinski pregled literature, s posebnim naglaskom na raspravi o definiciji KOL, kriterijima za klasifikaciju i ključnim odrednicama KOL te oblicima i svrsi alternativnih opskrbnih lanaca poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Na kraju se donose ključne odrednice i očekivane prednosti KOL za proizvođače, potrošače i lokalnu zajednicu.

Ključne riječi: kratki opskrbeni lanci poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, lokalna hrana, alternativni lanci hrane, obiteljska poljoprivredna gospodarstva.

1. UVOD

Poljoprivredno-prehrambeni sektor je jedan od najvažnijih sektora svakog gospodarstva koji obuhvaća poljoprivredu, prehrambenu industriju, distribuciju (veleprodaja i maloprodaja) i na kraju potrošače, odnosno sve članove društva (Lehmann, Reiche & Schiefer, 2012.). Najveći dio prodaje i distribucije hrane obavljaju veliki konvencionalni lanci opskrbe hranom koji predstavljaju

mrežu povezanih organizacija putem kojih se proizvodi kreću od proizvođača do krajnjih kupaca, odnosno potrošača. Međutim, to su prehrambeni sustavi koji su organizirani na način da "isključuju" kontakt između proizvođača i potrošača. Takvi veliki sustavi mogu uzrokovati probleme kao što su: veliki otpad hrane, problemi sa sigurnošću hrane i sljedivosti, štete u okolišu, nepravedne preraspodjele dodane vrijednosti i dobiti među članovima lanca i itd. (Todorovic, Maslaric, Bojic, Jokic, Mircetic & Nikolicic, 2018.). Povećanje broja posrednika u opskrbnom lancu dovelo je do smanjenja njegovog udijela u dodanoj vrijednosti u korist poljoprivrednika i, kao posljedica toga, isključilo je velik broj malih proizvođača s tržišta i izazvalo negativan utjecaj na ruralna područja (nezaposlenost, depopulacije zbog migracije i sl.). Sa stajališta kupaca, povećanje posrednika stvorilo je asimetriju informacija zbog nemogućnosti praćenja isporuke i podrijetla proizvoda, kao i smanjenja njihovih standarda kvalitete (De Fazio, 2016.).

Kada se govori o lancu opskrbe hranom, misli se na dinamički sustav koji povezuje poljoprivredne proizvođače s potrošačima. Ovisno o broju posrednika uključenih u preradu i distribuciji konačnog prehrambenog proizvoda potrošaču i o zemljopisnoj udaljenosti između poljoprivrednika i potrošača, mogu se razlikovati lanci opskrbe hranom u smislu prostorne blizine (kratki ili dugi), u smislu poslovnih odnosa uključenih aktera te u smislu oblika (Marsden, Banks & Bristow 2000.; Renting, Marsden & Banks, 2003.; Parker 2005.; Wubben, Fondse & Pascucci, 2013.; Haas & Petz, 2017.; Todorovic et al., 2018.).

Općenito, proizvođači lokalne hrane koriste se dvama glavnim oblicima distribucijskih kanala kako bi došli do svojih kupaca: izravnu distribuciju i korištenje posrednika, a oba ova oblika mogu biti organizirana na različite načine (Engelseth, 2016.).

Lanci opskrbe hranom mogu imati različite strateške orijentacije, od troškovne učinkovitosti, stvaranja dodane vrijednosti za poljoprivrednike, učinkovitosti resursa, ekološke prihvatljivosti ili socijalne pravde. Oni mogu biti sredstvo za poticanje ruralnog razvoja i ruralnog turizma (Tanasā, 2014.; Melece & Krievina, 2015.).

Povećana svijest i zabrinutost zbog globalnih klimatskih promjena i kriza povjerenja u konvencionalne sustave poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, dovela je do toga da se lokalna potrošnja hrane prepoznaje kao način smanjenja transporta hrane (*engl. food miles*) i očuvanja okoliša. U skladu s time, intenzivna dinamika razvoja poljoprivredno-prehrambenog sustava može se promatrati u smjeru razvoja kratkih opskrbnih lanaca.

Kraći opskrbni lanci poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i regionalni ili lokalni sustavi hrane u posljednje vrijeme dobivaju sve više pozornosti (Kneafsey, Venn, Schmutz, Balázs, Trenchard, Eyden-Wood, Bos, Sutton & Blackett, 2013.), a interes potrošača za lokalnu hranu u posljednjih desetak godina stalno se povećava (Feldmann & Hamm, 2015.). Fehér (2007.) je naglasio važnost lokalno proizvedene hrane za potrošače te ističe da su to

proizvodi visoke kvalitete koji do potrošača dolaze u relativno malim količinama, a glavni marketinški kanal je izravna prodaja.

U sadašnjem kontekstu globalizacije i rastuće konkurencije, mala i srednja poljoprivredno-prehrambena poduzeća moraju tražiti potencijalne izvore konkurentske prednosti koji im mogu pomoći nadoknaditi nedostatke, a jedan od njih je i sudjelovanje u razvoju i aktivnom uključivanje u različite oblike alternativnih kratkih opskrbnih lanaca poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Kratki opskrbni lanci hranom pružaju pouzdanu zamjenu za konvencionalne opskrbne lance, jer hrana odražava obilježja „lokalnog“, „prirodnog“, „zdravog“ i „pouzdanog“. Riječi kao što su „kvaliteta“, „održivo“ i „tradicionalno“ karakteriziraju alternativne mreže hrane (*engl. Alternative Food Networks AFN*), označavajući malu i specijaliziranu proizvodnju (Maye & Kirwan, 2010).

U ovom radu između poznatih i uglavnom prepoznatljivih engleskih termina i skraćenica poput *Short Food Supply Chain* (SFSC), *Agri-food Short Supply Chain* (AFSSC), *Local Food System* (LFS) i *Alternative Food Networks* (AFN) koristi se i hrvatskom jeziku prilagođen termin „Kratki opskrbni lanac“ (KOL).

Za obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG) kratki opskrbni lanci predstavljaju izvanredan način diversifikacije proizvoda, ostvaruju veći udio u dodanoj vrijednosti i stabilnije prihode.

Posljednjih godina raste i interes kreatora politike za kratke opskrbne lance. Čini se da je to alat koji može potaknuti održivu poljoprivrednu proizvodnju i osigurati ekološke, ekonomske i društvene koristi. Nekoliko država članica EU-a razvilo je okvire za podršku kratkim opskrbnim lancima u proizvodnji hrane (Kneafsey et al., 2013.). Nadalje, od reforme europske zajedničke poljoprivredne politike iz 2013. kratki opskrbni lanci i lokalna tržišta postali su neizostavni element politike ruralnog razvoja EU-a (EU 2013.; Kneafsey et al., 2013.).

Iz perspektive potrošača, dugi i kompleksni opskrbni lanci hrane često predstavljaju „crnu kutiju“ (*engl. black box*), zbog čega je gotovo nemoguće znati odakle dolazi sirovina i kako je hrana proizvedena (Haas & Petz, 2017.). U posljednje vrijeme potrošači sve više traže izravnije odnose s proizvođačima hrane, jer žele biti informirani o podrijetlu i proizvodnom procesu hrane koju kupuju. Dakle, izravna suradnja s potrošačima stvaranjem kratkih opskrbnih lanaca hranom mogla bi biti velika prilika za mala i srednja poduzeća u poljoprivredno-prehrambenom sustavu.

Najvažnija obilježja kratkih opskrbnih lanaca hranom uključuju sljedeće (Marsden et al., 2000.; Renting et al. 2003.; Sage, 2003.; Ilbery & Maye, 2005.): proizvodi koji prolaze kroz KOL obično su definirani lokalitetom, regijom ili od strane određenog proizvođača; udaljenost između primarnog proizvođača i krajnjeg potrošača je smanjena; potrošaču su lako dostupne informacije o načinu

proizvodnje, podrijetlu proizvoda i specifičnoj kvaliteti proizvoda. Postaje jasno da je jedna od glavnih značajki KOL njihova sposobnost da „preraspodijele“ lokalno proizvedenu hranu, kroz „bliže“ i „autentičnije“ odnose između proizvođača i potrošača, omogućujući potrošaču da donese vlastitu procjenu vrijednosti o relativnoj poželjnosti prehrambenih proizvoda temeljem vlastitog znanja, iskustva ili zapažanja. (Marsden et al., 2000.; Renting et al., 2003.; Hallett, 2012., Chiffolleau, Millet-Amrani & Canard, 2016.; Schmutz, Kneafsey, Sarrouy Kay, Doernberg & Zasada, 2017.). Prema istraživanjima (Migliore, Schifani, Romeo, Hashem & Cembalo, 2015.; Sellitto, Machado Vial & Viegas, 2017.) identificirani su ključnih čimbenici uspješnosti KOL o čemu će detaljnije biti razmatrano u nastavku rada.

Svrha ovoga rada je sustavan pregled literature o kratkim opskrbnim lancima poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i sličnih područja kako bi se pratili podrijetlo, definicije, opseg, sličnosti, razlike i relevantne publikacije iz ovog područja.

U radu su korištene mrežne baze podataka za identifikaciju časopisa/radova s ključnim riječima: *short supply chain*, *food supply chain*, *agri-food supply chain*, *local food* i sl., u njihovom naslovu, sažetku ili ključnim riječima.

2. PROIZVODNJA LOKALNE HRANE

U svijetu se javljaju različiti pokreti koji promoviraju lokalnu hranu i potragu za alternativnim oblicima proizvodnje, distribucije i potrošnje hrane, ponovno povezivanje proizvođača i potrošača, jačanje lokalnih poljoprivrednih sustava i poljoprivrednih tržišta te izgradnju novih veza između ruralnih i urbanih područja (Svržnjak, Kantar, Jerčinović & Gajdić, 2018.).

Lokalno proizvedena hrana integrira sve procese od proizvodnje i prerade do distribucije i potrošnje na lokalnoj razini te pritom potiče razvoj održivih lokalnih gospodarstava i stvara snažnu vezu između poljoprivrednih gospodarstava i domaćinstava lokalnih potrošača (Svržnjak et al.). Lokalna proizvodnja proizvodi proizvode specifične kvalitete, koji se vežu uz lokalitet, tradicijski način proizvodnje i života. Lokalna poljoprivredna proizvodnja podupire ekonomije mjesta s obzirom na to da su poljoprivredne površine oko gradova idealna mjesta za proizvodnju, a gradske tržnice za prodaju domaće, lokalno proizvedene hrane (Svržnjak et al.).

Uz sve veću popularnost lokalne hrane, što pokazuju brojne studije i publikacije, još uvijek ne postoji akademski ili profesionalni konsenzus o pojmu i definiciji lokalne hrane (Johnson, Aussenberg & Cowan, 2013.; Wubben et al., 2013.). Dok se u različitim izvorima potvrđuje da taj pojam znači relativno malo

zemljopisno područje, ne postoji suglasnost o udaljenosti, a koja može iznositi od 20 do 100 km od mjesta proizvodnje (Europska komisija, 2013.).¹

Izraz "lokalna hrana" definira se na mnogo načina, a definicije mogu ovisiti o: zemljopisnoj udaljenosti između proizvodnje i potrošnje, o političkim granicama (unutar države, regije i sl.), potrošačkoj percepciji lokalne hrane, vrstama marketinških kanala, stupnju povezanosti tj. interakciji proizvođača i potrošača (Nakandala & Lau, 2018.).

Lokalno na temelju prijedene udaljenosti - iako lokalno ima zemljopisnu konotaciju, ne postoji konsenzus o udaljenosti ili kilometrima između proizvodnje i potrošnje. Prema Morris i Buller (2003.) to je hrana koja se proizvodi, prerađuje, stavlja na tržište i konzumira unutar geografski ograničenog područja. Definicije temeljene na zemljopisnoj udaljenosti razlikuju se ovisno o državi ili regiji i o tome je li hrana svježa ili obrađena (Durham, King & Roheim, 2009.). Kad je u pitanju površina, lokalno se može tumačiti na dva načina: prvo je definirano radijusom tržišta (npr. 50 km), a drugo se može vezati uz regiju (u Hrvatskoj bi to moglo biti područje neke županije).

Lokalno temeljeno na percipiranim vrijednostima - uglavnom se temelji na percepciji potrošača o određenim željenim karakteristikama prehrambenih proizvoda koje kupuju: svježina proizvoda, bolja organoleptička svojstva (ukus, miris) i nutritivne vrijednosti proizvoda, viša kvaliteta proizvoda, poznato podrijetlo, poznat način proizvodnje, seljački / domaći proizvod, zdraviji proizvod i sl. (Haas, Sterns, Meixner, Nyob & Traar, 2013.). Potrošači definiraju lokalnu ili regionalnu hranu vrlo različito, ali se često koriste atributom lokalni/regionalni kao znakom kvalitete za lokalne prehrambene proizvode (Haas et al., 2013.; Cerjak, Haas, Brunner & Tomić, 2014.).

Lokalno temeljeno na marketinškoj prodaji - temelji se na vrstama marketinških kanala koje poljoprivrednici koriste za distribuciju hrane s gospodarstva do potrošača, npr. prodaja: na gospodarstvima, uz prometnice, na seljačkim tržnicama, u lokalnim prodavaonicama, u lokalnim ugostiteljskim objektima i sl. Većina lokalnih prehrambenih proizvoda zbog uglavnom male poljoprivredne proizvodnje se prodaje unutar same regije. Najčešći oblik lanaca opskrbe za lokalne proizvode je izravna prodaja, proizvodi se prodaju u malim količinama i uglavnom su sezonski dostupni, a marketing lokalnih proizvoda se većinom provodi na lokalnoj razini (Bertazzoli, Ruggeri & Samoggia, 2010.; Borec & Prišenk, 2013.; Svržnjak et al., 2018.).

Lokalno temeljeno na stupnju povezanosti tj. interakciji proizvođača i potrošača - temelji se na društvenoj interakciji između malih proizvođača i krajnjih potrošača. Sage (2003.) smatra da će uspješna komunikacija s krajnjim potrošačem pomoći u razvoju međusobnog povjerenja i razlikovanju lokalnih

¹ Izvješće Komisije Europskom parlamentu i Vijeću o opravdanosti uvođenja sustava označavanja za lokalnu poljoprivredu i izravnu prodaju (2013.): <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0866> (12. 3. 2019.).

proizvoda od ostalih konvencionalnih i nelokalnih proizvoda. Prema rezultatima istraživanja (Rikkonen, Kotro, Koistinen, Penttilä & Kauriinoja, 2013.) potrošači bi radije kupili proizvode izravno od poljoprivrednika ili putem malih distributera, a ne iz prodavaonica i velikih trgovačkih lanaca jer smatraju da je komunikacija s poljoprivrednicima pouzdanija nego s trgovcima. U ovom slučaju, blizina se definira u smislu socijalne udaljenosti, a ne geografske udaljenost (Hand & Martinez, 2010.).

Iako se lanci opskrbe za lokalne prehrambene proizvode uglavnom razmatraju u okviru kratkog opskrbnog lanca hranom (Marsden et al., 2000.), neki autori ističu podjednaku važnost konvencionalnih i alternativnih lanaca opskrbe u stvaranju tržišta za lokalnu hranu i smatraju da konvencionalni lanac opskrbe (trgovci na malo, trgovci na veliko i prerađivači) i novi alternativni lanac opskrbe (npr. tržišta poljoprivrednika ili alternativna tržišta hrane) mogu imati značajnu ulogu u razvoju lokalnog prehrambenog sustava (Ilbery & Maye, 2006.; Abatekassa & Peterson, 2011.).

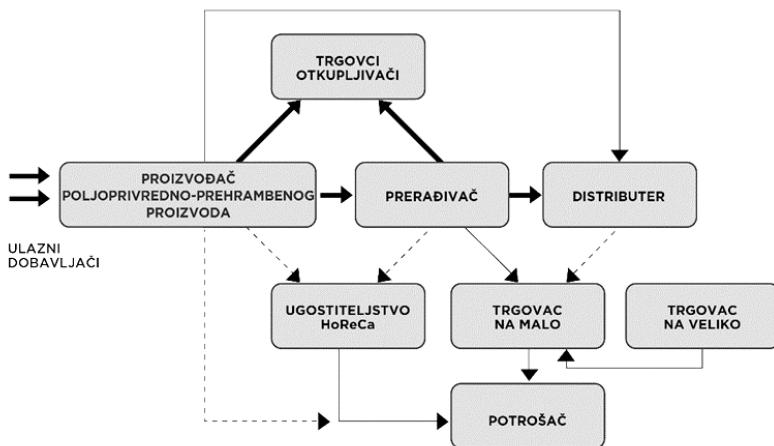
Znanstvenici različito opisuju i koriste različite termine za lance lokalne hrane npr. *Local Food System (LFS)*, *Alternative Food Networks (AFN)* i *Short Food Supply Chain (SFSC)*. Neki autori u definiciju LFS uključuju društvenu interakciju između proizvođača i potrošača, te zajednice (Renting et al., 2003.; Holloway, Kneafsey, Venn, Cox, Dowler & Tuomainen, 2007.; Visser, Trienekens & Van Beek, 2013.). Porro, Ferrazzi, Spigarolo, Corsi i Bocchi (2014.) tvrde da je zemljopisna blizina samo jedna komponenta definicije „lokalnog“ i da postoji nekoliko drugih značajki koje potrošači obično povezuju s definicijom LFS-a, posebice metoda proizvodnje. Ali u svakom slučaju, središnja ideja LFS je predanost društvenoj suradnji, lokalnom gospodarskom razvoju i bliskom geografskom i društvenom odnosu između proizvođača i potrošača (Karner, 2010.), što je i glavna osnova za relokalizaciju hrane (Renting and Wiskerke, 2010.). Spajanje „kako“ i „tko“ s „gdje“ u definicijama lokalnog uveliko se proširuje područje potencijalnih definicija i može odražavati želju da se podrže prakse održivog sustava hrane (Hand & Martinez, 2010.). S obzirom na široko rasprostranjena tumačenja pojma lokalnog područja, definicija bi se činila proizvoljnom. U konačnici, lokalnu hranu povezuje činjenica da se proizvodi na području koje je poznato, na kojem se živi i gdje potrošači susreću same proizvođače te im je dostupan uvid u samu proizvodnju (Vincek & Ernoić, 2016.).

3. KRATKI OPSKRBNI LANCI

Opskrbni lanac hrane može se definirati kao „skup trgovačkih partnerskih odnosa i transakcija koje isporučuju prehrambene proizvode od proizvođača do potrošača“ (King, Hand, DiGiacomo, Clancy, Gomez, Hardesty, Lev & McLaughlin, 2010.). Opskrbni lanac hrane povezuje tri glavna sektora (Bukeviciute, Dierx, Ilzkovitz & Roty, 2009.): poljoprivredni sektor, prehrambenu industriju i sektore distribucije (veleprodaja i maloprodaja). Uzduž

lanca, osnovni poljoprivredni proizvodi podliježu različitim promjenama u smislu vremena, mjesta, osobina ili oblika korisnosti prije nego što se potrošačima prodaju kao konačni prehrambeni proizvodi. Svaka izmjena dodaje specifičnu vrijednost proizvodu u obliku dodane vrijednosti koja na kraju utječe na konačnu cijenu proizvoda.

Općenito promatrano, lanac opskrbe hranom započinje od primarnog proizvođača (organizacija ili pojedinac koji se bavi poljoprivredom), a hrana dobivena u ovoj fazi kreće se kroz različite metode obrade, procese distribucije, skladištenja i ostale aktivnosti prije nego dođe do krajnjeg potrošača. Distribuciju olakšava niz logističkih i transportnih poduzeća te ostalih tržišnih pomagača. Te tvrtke omogućuju da hrana do potrošača dođe u odgovarajućim količinama, odgovarajuće kvalitete i u određeno vrijeme. Ključni sudionici uključeni u lanac opskrbe hranom prikazani su na slici 1.

Slika 1. Sudionici u lancu hrane

Izvor: Izrada autora prema Dani (2015.).

Međutim, konvencionalni načini prodaje hrane, osobito poljoprivrednih proizvoda, nisu najpovoljniji načini prodaje za male poljoprivredne proizvođače. U konvencionalnom lancu hrane najveću korist ostvaruju prerađivači (industrija), trgovci i razni posrednici, dok primarni proizvođači / poljoprivrednici svoje proizvode prodaju po vrlo niskim cijenama. Osim toga, današnji su potrošači sve osjetljiviji na uvjete pod kojima se hrana koju kupuju i konzumiraju proizvodi, uzgaja i prodaje. Zbog toga danas u svim zemljama EU kratki opskrbni lanci hranom dobivaju sve veće značenje. Jedan od načina za reagiranje na postojeće konvencionalne poljoprivredno-prehrambene sustave i stvaranje strategije konkurentnosti ili preživljavanja malih obiteljskih gospodarstava je ponovna

izgradnja regionalnih i lokalnih poljoprivredno-prehrambenih sustava (Berti & Mulligan, 2016.).

3. 1. Definiranje kratkih opskrbnih lanaca

Mentzer, DeWitt, Keebler, Min, Nix, Smith i Zacharia (2001.) definiraju opskrbni lanac kao „skup od tri ili više subjekata (organizacija ili pojedinaca) koji su izravno uključeni u uzvodni i nizvodni tok proizvoda, usluga, financija, i/ili informacija od izvornih dobavljača do krajnjih korisnika“. Prema ovoj definiciji autori pretpostavljaju da su za opskrbni lanac neophodna barem tri člana (proizvođač, njegov kupac i dobavljač). Međutim, postoje i opskrbni lanci u kojima se javlja samo jedan proizvođač i krajnji potrošač, odnosno samo dvije razine opskrbnog lanca. Takvi lanci opskrbe poznati su pod nazivom kratki opskrbni lanci (KOL) nulte razine ili izravna prodaja i karakteristični su za lance poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Kratki opskrbni lanci hranom djelomično su nastali kao reakcija na negativne ekološke, društvene i ekonomske učinke konvencionalnog načina prodaje i temelje se na logici kvalitete koja se smatra drukčijom od logike učinkovitosti koja je prioritet konvencionalne mreže hrane. Oni se usredotočuju na isticanje kvalitete hrane i etičkih, ekoloških, socijalnih i ekonomskih uvjeta njezine proizvodnje (Holloway et al., 2007.).

Postoje različite interpretacije i kriteriji za klasifikaciju različitih oblika kratkih opskrbnih lanaca hranom (Marsden et al., 2000.; Renting et al., 2003.; Ilbery & Maye, 2006.; Parker, 2005.; Durham et al., 2009.; King et al., 2010.; Galli & Brunori, 2013.; Kneafsey et al., 2013.; Wuben et al., 2013.; Melece & Krievina, 2015.; Engelseth, 2016.; Todorovic et al., 2018.).

Prema Europskom propisu o ruralnom razvitku (1305/2013.) „kratki lanac opskrbe (engl. *short supply chain*) označava opskrbni lanac koji uključuje ograničeni broj gospodarskih subjekata koji se zalažu za suradnju, lokalni gospodarski razvoj i bliske zemljopisne i društvene odnose između proizvođača, prerađivača i potrošača.“² To podrazumijeva prodaju lokalno proizvedenih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na lokalnom tržištu gdje proizvođač izravno prodaje proizvod potrošaču s maksimalno jednim posrednikom.

Francusko Ministarstvo poljoprivrede, prehrane i šumarstva dalo je sljedeću definiciju kratkog opskrbnog lanca: „Komercijalizacija poljoprivrednih proizvoda putem izravne ili neizravne prodaje kada je uključen samo jedan posrednik“ (*French Ministry of Agriculture, Food and Forestry*).³

² Izvor: Uredbu (EU) br. 1305/2013. Europskog parlamenta i Vijeća od 17. prosinca 2013. o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR): [https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c973adc4-6c03-11e3-9afb-01aa75ed71a1/ \(20.9.2018.\)](https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c973adc4-6c03-11e3-9afb-01aa75ed71a1/ (20.9.2018.))

³ Izvor: [http://agriculture.gouv.fr/IMG/pdf/100809-lettreCircuitsCourts.pdf \(20.9.2018.\)](http://agriculture.gouv.fr/IMG/pdf/100809-lettreCircuitsCourts.pdf (20.9.2018.))

Dok se u različitim izvorima potvrđuje da taj pojam znači relativno malo zemljopisno područje, ne postoji suglasnost o udaljenosti, koja može iznositi od 20 do 100 km od mjesta proizvodnje (Europska Komisija, 2013.). Unatoč širokom razumijevanju lokalnih prehrambenih mreža i kratkih opskrbnih lanaca, ne postoji njihovo jedinstveno određenje primjenjivo u svim državama članicama⁴.

Prema Parker (2005.) opskrbni lanac prehrambenih proizvoda smatra se kratkim kada se geografska udaljenost između farme i potrošača percipira kao niska i/ili se smanjuje broj posrednika između proizvođača i potrošača (maksimalno jedan). Wuben i sur. (2013.) objašnjavaju da je pojam KOL obično povezan s pojmovima „lokalna hrana“ i „alternativne mreže hrane“. Također tvrde da je u definiciji lokalne hrane naglasak na geografskoj blizini, dok definicije KOL naglašavaju društvene odnose. Kneafsey i sur. (2013.) podijelili su lance opskrbe hranom na „bliske“ i „udaljene“. Mala je razlika između izraza „kratki“ ili „izravni“, s jedne strane i „lokalnog“ lanca opskrbe hranom, s druge. Pojam "lokalni" usmjeren je na udaljenost (lokalno proizvedena hrana se prodaje lokalnim potrošačima). Pojam „kratki“ usredotočuje se na smanjenje broja posrednika i podrazumijeva „izravniji“ put (Todorovic et al., 2018.). Stoga „kratki“ ili „izravni“ lanac opskrbe hranom može uključivati prodaju i distribuciju lokalno proizvedene hrane i na većim udaljenostima (npr. regionalno ili nacionalno tržište). Naprimjer, u Francuskoj lokalni poljoprivredno-prehrambeni sustavi ističu podrijetlo proizvoda i usko su povezani s konceptom „*terroir*“⁵, dok je u SAD-u naglasak više na „lokalnom“ i proizvodima koji se mogu pratiti do određenih skupina poljoprivrednika (Fleury, Lev, Brives, Chazoule & Désolé, 2016.). To podrazumijeva da potrošač može pratiti podrijetlo proizvoda i zna gdje je i kako proizvod proizveden.

Prema Renting i sur. (2003.) kratki opskrbni lanci hrane predstavljaju alternativno tržište prehrambenim proizvodima, koje minimizira posrednike između proizvođača i potrošača. Kratki opskrbni lanci hranom omogućuju potrošaču da donese vlastitu procjenu vrijednosti o relativnoj poželjnosti prehrambenih proizvoda temeljem vlastitog znanja, iskustva ili zapažanja (Marsden et al., 2000.). Renting i sur. (2003.) također su naglasili važnost protoka informacija. Prema njihovom mišljenju, bitna razlika između "alternativnih" ili kratkih opskrbnih lanaca hranom i konvencionalnih mreža je da hrana dolazi do potrošača zajedno s potpunim informacijama o proizvodu. Todorovic i sur. (2018.) smatraju da struktura kratkih opskrbnih lanaca hranom ovisi o ponuđenim odgovorima na nekoliko osnovnih pitanja: kako, gdje i tko proizvodi hranu; na koji način i tko je odgovoran za distribuciju hrane; tko su potrošači i kakva su njihova očekivanja te koji su organizacijski oblici aktera u lancu. Obilježja kao što su lokalitet, transparentnost i kvaliteta najbolje opisuju proizvode kratkih opskrbnih lanaca i potiču ponovno povezivanje s potrošačem, pošto potrošač

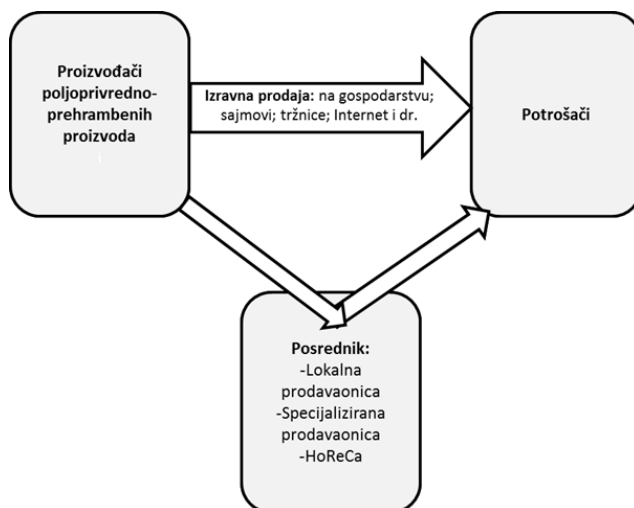
⁴ Izvor: *Revija ruralnog razvoja EU*, br.12 HR <https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/fms/pdf/0E225117-E813-29DD-8755-E97665BA10D9.pdf>

⁵ Ruralno područje razmatrano u smislu poljoprivredne proizvodnje, trdicije i kulture.

postaje sve više svjestan izvora tih proizvoda (Conceição Aguiar, DelGrossi & Thomé, 2018.). Melece i Krievina (2015.) su mišljenja da su KOL hranom (*engl. SFSC*) dio *Local Food Systems* (*engl. LFS*) i odnose se na distribuciju prehrambenih proizvoda s regionalnom orijentacijom, skraćivanje dugih, „netransparentnih“ opskrbnih lanaca karakterističnih za konvencionalne opskrbe lance s ciljem stvaranja dodane vrijednosti i povećanja dobit za proizvođače.

3. 2. Vrste i specifičnosti kratkih opskrbnih lanaca

Dvije su glavne vrste kratkih opskrbnih lanaca. S jedne strane postoje izravni kratki opskrbni lanci u kojima nema posrednika, a s druge strane neizravni kratki opskrbni lanci koji imaju samo jednog posrednika između proizvođača i potrošača (slika 2.).

Slika 2. Kratki opskrbni lanac (bez ili s jednim posrednikom)

Izvor: Izrada autora.

Što je opskrbni lanac kraći, lakše je zadržati i isticati autentičnost i izvornost prehrambenih proizvoda. Tako postignuta blizina je jedna od izvanrednih značajki kratkih lanaca te su kratki opskrbni lanci u tom smislu karakterizirani „kvalitetom“, „transparentnošću“ i „mjestom“ zbog povezanosti između kvalitete i male proizvodnje, tradicionalne prakse, krajobraza, prirode i lokalnih resursa (Conceição Aguiar et al., 2018.). Proizvodi koji su uključeni u KOL su usko povezani uz lokalitet ili čak uz specifično poljoprivredno gospodarstvo gdje se proizvode. To su visokokvalitetni poljoprivredno-prehrambeni proizvodi koji se isporučuju putem pouzdanih i transparentnih opskrbnih lanaca i koje karakteriziraju njihove autentične poljoprivredne priče. U

KOL naglasak je na izgradnji povjerenja i transparentnih poslovnih odnosa između proizvođača i potrošača.

Neki od glavnih kriterija za klasifikaciju lanaca opskrbe hranom su: broj dionika u lancu; udaljenost proizvođača i potrošača; vrsta proizvodnje; odnosi u lancu; povezanost certifikatima i dr. Marsden i sur. (2000.) i Renting i sur. (2003.) identificiraju tri glavne vrste kratkih opskrbnih lanaca hranom (*engl. SFSC*) s obzirom na odnose u lancu (licem u lice, neposredni i prostorno prošireni) koje su ukratko objašnjene u nastavku.

1. Lanac „Licem u lice“ (*engl. Face-to-Face SFSCs*), gdje proizvođači prodaju svoje proizvode izravno potrošaču. Osobna izravna komunikacija temelj je za uspostavu povjerenja i autentičnosti. Glavni znak kvalitete je prostorna blizina koja stvara povjerenje. Putem osobne interakcije, tj. izravnim kontaktom između proizvođača i potrošača, potrošač ima mogućnost vlastite procjene kvalitete proizvoda koje kupuje.
2. „Neposredni lanac“ (*engl. Proximate SFSC*) - gdje se proizvodi proizvode i prodaju putem lokalnih tržišnih kanala u određenoj regiji proizvodnje, uključujući poljoprivredne prodavaonice, prodavaonice prehrambenih proizvoda, lokalne maloprodaje hrane, potrošačke zadruge, ugostiteljstvo, razna specijalizirana događanja/sajmove, ustanove (vrtići, škole, bolnice..) i dr. Često se radi o proizvodima, regionalnim specijalitetima iz odabranih regija npr. Istarsko maslinovo ulje.
3. „Prostorno prošireni lanac“ (*engl. Extended SFSCs*) gdje se proizvodi prodaju ne samo lokalnim potrošačima, nego i potrošačima koji žive izvan regije proizvodnje. Iako takva blizina možda nije prostorne prirode, jasan primjer kratkog proširenog lanca može se promatrati u uslugama sljedivosti, potvrde podrijetla i regionalnih identiteta koji se uvelike koriste. U tom slučaju bi se programi označavanja i certificiranja mogli koristiti za razlikovanje tih proizvoda s naglaskom na dimenziju kvalitete (Abatekassa, 2011.), kao što je slučaj zaštićene oznake izvornosti (*engl. protected designation of origin - PDO*) ili zaštićene oznake zemljopisnog podrijetla (*engl. protected geographical indication - PGI*).

Fleury i sur. (2016.) tvrde da osim kratkih i dugih opskrbnih lanaca su se u Francuskoj i USA pojavili i srednji opskrbni lanci hranom. Ovi opskrbni lanci isporučuju više proizvoda na šire područje nego kratki lanci opskrbe, a od dominantnih dugih lanaca opskrbe razlikuju se na temelju vrhunske kvalitete proizvoda, upravljanja okolišem i društvenom odgovornosti te karakteristikama strateških odnosa koji povezuju sudionike u lancu opskrbe.

Premda su politike koje podržavaju razvoj KOL hranom prvenstveno usmjerene na poticanje ruralnog razvoja i životnih uvjeta poljoprivrednika, mnogi lokalni prehrambeni sustavi i kratki prehrambeni lanci temelje se na urbanom i

periurbanom kontekstu (Opitz, Berges, Piorr & Krikser, 2016.). Potaknuti su potražnjom potrošača iz gradskih sredina koji su zainteresirani za društvene, ekološke, etičke i zdravstvene karakteristike hrane (Renting, Shermer & Rossi, 2012.; Sonnino, 2016.; Schmutz et al., 2017.). Schmutz i sur. (2017.) razmatraju doprinos KOL održivom sustavu gradske prehrane. Dionici uključeni u istraživanje vjeruju da KOL hranom općenito imaju relevantne učinke na socijalnu dimenziju, osobito na transparentnost i sigurnost hrane, ali manji doprinos održivosti i zapošljavanju.

Sadašnji oblik kratkih opskrbnih lanaca hranom neformalno je nastao 1965. godine u Japanu, kada je grupa majki zabrinuta za industrijalizaciju poljoprivrede i masivnu uporabu poljoprivrednih kemikalija osnovala prva partnerstva (*Teikei*) s poljoprivrednicima (ECLAC-FAO-IICA Bulletin, 2015.). Međutim, formalno, *Teikei* je sustav izravne poljoprivrede koji je razvijen početkom 1970-ih u Japanu, te u isto vrijeme, ali u manjoj mjeri, u Njemačkoj i Švicarskoj (Parker, 2005.). Najprije je bio usmjeren na razvoj alternativnih distribucijskih sustava za ekološku poljoprivredu u Japanu. Inicijator sustava bila je Japanska udruga za ekološku poljoprivredu (*engl. Japanese Organic Agriculture Association - JOAA*) krovna organizacija za grupe *Teikei* u Japanu, osnovana 1971. godine kao neovisno tijelo (Parker, 2005.). Jedna od ključnih značajki *Teikei* odnosa ogleda se u tome što gotovo uvijek sadrže skupine poljoprivrednika i skupine potrošača. *Teikei*, uz ekološke i zdravstvene ciljeve, uključuje i socijalnu dimenziju te promovira poboljšane odnose između potrošača i proizvođača kao načina izgradnje potrebnog povjerenja i odgovornosti. *Teikei* kao ideja i praksa zaslužni su za razvoj KOL, odnosno razvoj brojnih alternativnih mreža hrane diljem svijeta.

Interes za kratke opskrbne lance hranom u EU kontinuirano raste. U suvremenom ekonomskom okruženju, gdje su poljoprivredna gospodarstava neprofitabilna, takav sustav može biti učinkovit kao alat, posebno za potporu malim i srednjim proizvođačima poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (Casolani, 2015.).

Uloga država (članica EU), na nacionalnoj razini mogla bi biti znatna osobito u definiranju fleksibilnijih pravila/zakona koja se primjenjuju na lokalna tržišta, kao i na tumačenju načela slobodnog kretanja robe na lokalnim tržištima (Svržnjak et al., 2018.).

Zajednička poljoprivredna politika EU (ZPP) za razdoblje 2014. – 2020. (*engl. Common Agricultural Policy – CAP*) organizira mjere koje izravno podržavaju kratke opskrbne lance. Zapravo, s prijedlogom nove ZPP, EU prvi put definira KOL kao „opskrbni lanac kojeg čini ograničen broj gospodarskih subjekata koji se fokusiraju na promicanje suradnje, regionalni razvoj i uske društvene i teritorijalne odnose“ te s novom ZPP podrška kratkim opskrbnim lancima postaje važno sredstvo za postizanje općih ciljeva vezanih uz ruralni razvoj.

Smanjenjem posrednika u distribucijskom lancu, KOL mogu pomoći u smanjenju marketinških marža i maloprodajnih cijena, a istodobno povećavati prihode poljoprivrednika. Taj izravni odnos također može potaknuti povjerenje i suradnju između lokalnih ruralnih i gradskih zajednica, a također je važan i način educiranja potrošača o tome otkud dolazi njihova hrana i na koji način se proizvodi, uključujući okolišne i društvene uvjete proizvodnje. Međutim, Tudisca, Di Trapani, Sgroi i Testa (2015.) smatraju da izravna prodaja može predstavljati važnu strategiju za poljoprivredna gospodarstva ako se doda u širu strategiju poslovnog marketinga, odnosno ako se ova strategija koristi u kombinaciji s tradicionalnim metodama prodaje, poput tržišta veleprodaje voća i povrća te ugovora s lokalnim veletrgovcima.

Migliore i sur. (2015.) istraživali su faktore ponašanja poljoprivrednika korisne za opisivanje čimbenika uspjeha KOL, a temeljeno na pregledu literature i četiri studije slučaja Sellitto i sur. (2017.) identificirali su devet ključnih čimbenika uspjeha koji karakteriziraju kratke opskrbe lance hranom: ekološki prijateljske operacije, specifičnost teritorijalnih marki, izravni i etički odnosi između proizvođača i potrošača, organska proizvodnja, sigurnost hrane i sljedivost, kulturna baština, zdravlje potrošača, identifikacija proizvoda i lokalni rad, suradnja i ponos.

Prema tome, temeljeno na izučavanoj literaturi, ključne odrednice KOL su: (1) geografska blizina koja se odnosi na zemljopisno područje u kojem se hrana proizvodi i / ili distribuira, a to podrazumijeva što kraću udaljenost između proizvođača i potrošača; (2) maksimalno jedan posrednik; (3) veza s lokalnim područjem - proizvodi koji prolaze kroz KOL obično su definirani lokalitetom, regijom ili od strane određenog proizvođača; (4) socijalna interakcija - intenzivnija komunikacija između proizvođača i potrošača; (5) međusobno povjerenje kupaca i proizvođača; (6) praćenje podrijetla proizvoda; (7) aktivna uključenost lokalnih posrednika i ostalih dionika; (8) održivost okoliša i dr.

4. ALTERNATIVNE MREŽE HRANE

Načini proizvodnje i potrošnje hrane definirani kao „alternativa“ u posljednjih desetak godina dobili su značajnu akademsku pozornost. Takve „alternative“ obično se nazivaju „Alternativnim mrežama za hranu“ ili „Alternativne agro-prehrambene mreže“ (engl. *Alternative Food Network - AFN*). U nastavku rada koristit će se izraz AFN, radi lakšeg razumijevanja i ujednačavanja termina pregledane literature. AFN su posljedica trenutnih zabrinutosti u pogledu stupnja sigurnosti hrane, pretilosti i negativnih društvenih i/ili ekoloških eksternalija koje proizlaze iz tradicionalnih lanaca (Sonnino & Marsden, 2006.). Osim toga, na neki način predstavljaju otpor dionika u prehrambenom lancu da prihvate i usvoje elemente koji određuju tradicionalni / konvencionalni lanac opskrbe, kao što su prekomjerna produktivnost, standardizacija i industrijska organizacija (Ilbery & Maye, 2005.; Higgins, Dibden & Cocklin, 2008.), te umjesto toga veći naglasak stavljaju na druge

aspekte, kao što su kvaliteta, podrijetlo i "prirodnost" poljoprivredno-prehrambene proizvodnje (Renting et al., 2003).

Istraživanja o AFN počela su se ozbiljnije pojavljivati početkom 2000. (Renting et al., 2003.; Jarosz, 2008.; Maye & Kirwan, 2010.; Tregear, 2011.). Danas postoje brojna empirijski utemeljena istraživanja i studije o AFN koja su se bavila različitim vrstama AFN-a i njihovim specifičnostima (Renting et al., 2003.; Sage, 2003.; Parker, 2005.; Ilbery & Maye, 2005.; Sonnino & Marsden, 2006.; Jarosz, 2008.; Fleury et al., 2016.; Schmutz et al., 2017.) suprotnostima u odnosu prema konvencionalnim agro-prehrambenim mrežama (Ilbery i Maye, 2005.; Schmutz et al., 2017.), potencijalima AFN za doprinos strategijama ruralnog razvoja (Peneva & Kazakova, 2015.), mogućnostima koje pružaju za suzbijanje uspostavljenih odnosa moći u sustavima opskrbe hranom (Holloway et al., 2007.), održivosti AFN (Forsell & Lankoski, 2015.; De Bernardi & Tirabeni, 2018.), sudjelovanju poljoprivrednika i uključenosti potrošača u AFN (Goodman, DuPuis & Goodman, 2012.; Pascucci, Dentoni, Lombardi & Cembalo, 2016.) i dr. Za Goodman i sur. (2012.) AFN imaju određene osnovne značajke koje uključuju: socijalnu suradnju i partnerstvo između proizvođača i potrošača, sposobnost ponovnog povezivanja proizvodnje i potrošnje uz pomoć održivih modela, sposobnost da se potaknu lokalna tržišta s regionalnim identitetom i ponovno agregiraju vrijednost u prometu kvalitetnih i diferenciranih proizvoda, na primjer, organski. Prema Maye i Kirwan (2010.), riječi kao što su „kvaliteta“, „održivo“ i „tradicionalno“ karakteriziraju AFN, označavajući zanatsku, malu i specijaliziranu proizvodnju. Blasi, Cicatiello, Pancino i Franco (2015.) smatraju da tipičnost proizvoda i socijalne vještine poljoprivrednika predstavljaju dva glavna čimbenika dodane vrijednosti proizvoda u AFN. Ubrežiová, Horská, Moravčíková i Ubrežiová (2015.) istaknuli su važnost alternativnih mreža u aktiviranju lokalnih ljudskih potencijala i lokalnih izvora, a oni mogu podržati jačanje lokalnih društvenih veza. Prema Mastronardi, Marino, Cavallo i Giannelli (2015.) širenje novih oblika opskrbnih lanaca može se protumačiti kao oblik političkog alata određenih javnih uprava da zadrže poljoprivrednu proizvodnju u područjima koja okružuju gradove, umjesto da pretvaraju obradivo zemljište u urbana područja. Istraživanje (Chiffolleau, 2009.) pokazuje da AFN mogu obnoviti veze između proizvođača razdvajanjem političkih odnosa i učvršćivanjem prodajnih aktivnosti kroz tehničke i prijateljske odnose, čime se potiče suradnja prema inovacijama. AFN mogu imati ključnu ulogu u povezivanju ruralnih i urbanih područja, posebice zbog njihove sposobnosti stavljanja gospodarstva u kontakt s potražnjom potrošača koji žive u urbanim područjima koja se nalaze u blizini (Blasi et al., 2015.).

U posljednje vrijeme raste interes za traženjem alternativa za skraćivanje opskrbnih lanaca hranom, koje bi omogućile izravnije povezivanje proizvođača i potrošača i lokalizaciju prehrambenih sustava. Cilj je razvoj novih alternativnih oblika poljoprivrednih lokalnih lanaca opskrbe hranom, u kombinaciji s proizvodnim praksama, ruralnim turizmom, tradicionalnom proizvodnjom hrane i razvojem lokalne zajednice / gospodarstva. Konkretna istraživanja uglavnom su

rezultat projekata prekogranične suradnje i napravljena u suradnji s korisnicima i teritorijalnim dionicima KOL (Karner (ed), 2010.; Kneafsey et al., 2013.; EIP-AGRI, 2015.; Svržnjak et al., 2018.). Rezultat toga su različite studije koje su se dijelom temeljile na znanstvenim istraživanjima i referencama, ali naglasak je ipak bio na kvalitativnim istraživanjima i praktičnim iskustvima s članovima fokus grupa ili rezultatima anketnih istraživanja provedenih na uzorku proizvođača i/ili potrošača uključenih u neke oblike KOL. Istraživanje o stanju u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Koprivničko-križevačke i Međimurske županije na temelju dobivenih podataka prikazuje lokalne posebnosti i potencijale za razvoj kratkih opskrbnih lanaca poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, ali i brojna ograničenja te daje preporuke za razvoj KOL na istraživanom području (Svržnjak et al., 2018.). Prema spomenutom istraživanju, većina poljoprivrednika smatra da bi organizirana suradnja poljoprivrednih proizvođača kroz KOL mogla ostvariti određene prednosti za proizvođače i potrošače na lokalnim tržištima. Jednako tako, poljoprivrednici vrlo realno sagledavaju prednosti KOL i kao najvažnije prednosti ističu: poznavanje podrijetla hrane, jačanje pregovaračke moći malih proizvođača, veće mogućnosti prijave na programe ruralnog razvoja, podizanje svijesti potrošača o važnosti konzumacije lokalne hrane, ostvarivanje bolje prepoznatljivosti proizvoda i proizvođača, unapređenje lokalne infrastrukture (skladišta, hladnjače i sl.), poboljšanje socijalne interakcije proizvođača i potrošača, očuvanje radnih mjesta, povećanje prihoda i dr.

Neke vrste AFN-a koje se uspješno razvijaju u Europi, a i šire ukratko su prikazane u nastavku:

1. *Box Schemes* - način prodaje kojim poljoprivrednik šalje proizvode izravno u domove sudjelujućih potrošača uglavnom upakirane u prepoznatljivije kutije (Mastronardi et al., 2015.). Vrlo često koristi se u prodaji ekoloških poljoprivrednih proizvoda. Ovaj oblik kanala popularan je u razvijenim tržištima poput Nizozemske, Ujedinjenog Kraljevstva, Danske, Austrije, i to u urbanim područjima. Box Schemes jedan su od najinovativnijih inicijativa za izravnu prodaju u Francuskoj i brzo se šire (Chiffolleau, 2009.).
2. *Community Supported Agriculture - CSA* (Poljoprivreda podržana od strane zajednice) - mreža ili udruženje pojedinačnih potrošača koji podržavaju jedno ili više lokalnih farmi i / ili proizvođača / prerađivača hrane (Schmutz et al., 2017.). Na sličan način kao Teikei, CSA uključuje približavanje proizvođača i potrošača u smislu ponovnog povezivanja poljoprivrednog proizvođača i potrošača kako bi se pomoglo sljedivosti i kvaliteti hrane.
3. *Civic Food Networks - CFN* (Grupe za solidarnu nabavu ili potrošačke civilne skupine) - u kojima su potrošači glavni inicijatori (Melece i Krievina, 2015.). Potrošači se udružuju kako bi kupili poljoprivredne proizvode od poljoprivrednika i zatim ih distribuirali među skupinama.
4. *Consumer cooperatives* (Potrošačke zadruge) - zadruge su u vlasništvu potrošača ujedinjene u okviru zadrugne unije. Istraživanje (Hingley,

2010.) pokazuje da zadruga može preživjeti i dodati vrijednost kao alternativni organizacijski oblik, kada je istinska društvena odgovornost ostvarena kroz mrežu koja se sastoji od članova zadruge: kupaca, dobavljača i zajednice u cjelini.

5. *Food Hubs* (prehrambena čvorišta ili prehrambena središta) – definiraju se kao posrednička organizacija ili tvrtka koja djeluje kao upravitelj opskrbnog lanca i pruža logističku i organizacijsku platformu za prikupljanje i distribuciju izvornih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda lokalnih i regionalnih proizvođača veleprodajnim kupcima (bolnicama, školama i dr, ustanovama, restoranima, hotelima, itd.) i krajnjim potrošačima (pojedinci i/ili grupe) (Berti & Mulligan, 2016.).
6. *Urban gardening for commercial purposes* (Urbano vrtlarstvo za komercijalne svrhe) - proizvodnja hrane u urbanom okruženju orijentirana prema zajednici (uključujući socijalna/društvena poduzeća) (Schmutz et al., 2017.). U SAD-u postoji veliko zanimanje za takvo vrtlarstvo, na primjer DeLind (2002.) i Lyson i Guptill (2004.) koriste izraz „građanska poljoprivreda“ u povezivanju ideja relokalizacije poljoprivrede i građanstva.

Prema tome, temeljeno na proučavanoj literaturi, glavna svrha i ciljevi alternativnih opskrbnih lanaca hranom su:

- obnavljanje veza između proizvođača;
- razmjena različitih vještina unutar skupine proizvođača;
- olakšati razvoj seljačke poljoprivrede udruživanjem resursa;
- razvoj novih tehnički orijentiranih suradnji;
- poljoprivrednici kao strateški partneri, a ne lako zamjenjivi dobavljači;
- pojačana razmjena informacija i stvaranje određene prijateljske veze između proizvođača i potrošača s obzirom na vrstu mreža;
- izravan ili bliski kontakt proizvođača i potrošača;
- povezivanje ruralnih i urbanih područja, aktiviranje lokalnih ljudskih potencijala i lokalnih izvora;
- lokalne vrijednosti koje pridonose održivoj proizvodnji i sigurnosti hrane;
- zemljopisni, kulturni i povijesni identitet proizvoda temeljenih na mjestu proizvodnje i dr.

5. OČEKIVANE PREDNOSTI KRATKIH OPSKRBNIH LANACA ZA PROIZVOĐAČA, POTROŠAČA I ZAJEDNICU

Kratki opskrbni lanci hranom stvaraju ekonomske, društvene i ekološke koristi, ne samo za poljoprivrednike i potrošače, već i za širu lokalnu zajednicu.

Ekonomske koristi se mogu uočiti kroz ruralni razvoj i ekonomski oporavak ruralnih područja pošto lokalni poljoprivredni sustavi i kratki opskrbeni lanci imaju veći učinak na lokalna gospodarstva od dugih, s implikacijama za održavanje lokalnog zapošljavanja, posebno u ruralnim područjima (Santini & Gomez y Paloma, 2013.). Prema Conceição Aguiar i sur. (2018.), ti lanci stvaraju dodatne koristi, uključujući povećanje prihoda proizvođačima, dobivanje pravednijih cijena za potrošače, korištenje lokalnih proizvoda, kao i stvaranje radnih mjesta i dinamičnosti lokalnog gospodarstva. Kratki opskrbeni lanci nude prilike za postizanje viših cijena za poljoprivredne proizvode, uzastopno generirajući veći prihod u usporedbi s konvencionalnim lancima opskrbe (King et al., 2010.). KOL pridonose uspostavljanju prodajne cijene koja je konkurentna cijeni na globalnom tržištu lanca opskrbe hranom (isključuje se naknada za posrednike i lakše je kontrolirati prodajnu cijenu) (Todorovic et al., 2018.). Osim toga, KOL izravno pridonose cijeni, koja se može odrediti na potpuno autonoman način (Hardesty & Leff, 2009.). KOL povećavaju i autonomiju poljoprivrednika u smislu upravljanja, planiranja i marketinga u usporedbi s dugim lancima opskrbe (Conceição Aguiar et al., 2018.).

KOL utječu i na društveni razvoj regije (točnije ruralnog područja) očuvanjem lokalnih zajednica i jačanjem lokalnih gospodarstava (Todorovic et al., 2018.) te se postiže bolja socijalna kohezija. U KOL se postiže intenzivnija i bolja suradnja (Chiffolleau, 2009.) te snažnija interakcija i izravna veza između poljoprivrednika i potrošača (Canavan, Henchion & O'Reilly, 2007.; Migliore et al., 2015.). Inovativni aspekti KOL leže u njihovoj sposobnosti da ponovno "socijaliziraju" hranu, kroz odnose "blizine" i "povjerenja" koji se stvaraju između proizvođača, potrošača i hrane (Marsden i sur., 2000.; Renting et al., 2003; Hallett, 2012.). Tanasá (2014.) u svojem radu analizira način na koji kratki opskrbeni lanci hranom mogu pozitivno utjecati na razvoj ruralnog turizma s ekonomskim, socijalnim i okolišnim prednostima te navodi da inovativni karakter tih lanaca može pridonijeti gastronomskim aktivnostima i ponudi unutar turističkih područja. Kupnja domaće hrane značajan je dio ukupnih prihoda za ruralni turizam. Primjer dobre prakse za razvoj ruralnih područja je povezivanje ugostiteljstva s lokalnim proizvođačima hrane, odnosno stvaranja novih lanaca i na taj način jačanja lokalne ekonomije. Ugostitelji mogu stvoriti marku restorana poznatu po predanosti posluživanja visokokvalitetnih obroka, spremljenih od lokalnih proizvoda po povoljnim cijenama (Sullins, 2014.). Podaci istraživanja (Paciarotti & Torregiani, 2018.) pokazuju da su proizvođači zainteresirani za širenje svog tržišta, a ugostitelji su zainteresirani za širu ponudu lokalnih proizvoda, a oboje su otvoreni za logističke usluge koje poboljšavaju opskrbu domaće hrane.

KOL pozitivno utječu i na stopu zaposlenosti. Mladim poljoprivrednicima pružaju priliku da razviju svoju djelatnost. Također se stvaraju dodatne mogućnosti zapošljavanja za ljude koji žive u ruralnim područjima (Marino, Mastronardi, Franco, De Gregorio, Cicatiello & Pancino, 2013.), te na taj način i obnova ruralnih područja (Mundler & Laughrea, 2016.).

Rezultati istraživanja (Aubert, 2015.) pokazuju da bez obzira što poljoprivrednici koji prodaju putem KOL uglavnom imaju manja gospodarstva, ipak mobiliziraju više radne snage, odnosno više stalno plaćene radne snage.

S ekološkog stajališta, poljoprivredna gospodarstva koja prihvaćaju različite oblike KOL imaju tendenciju da implementiraju održivije proizvodne metode, što zauzvrat ima pozitivan utjecaj na biološku raznolikost, krajolik i prirodne resurse (Mastronardi et al., 2015.). Kratki opskrbni lanci također rezultiraju značajnim koristima za okoliš i širu društvenu zajednicu, npr. smanjenjem prometa i emisije ugljičnog dioksida koje pogoduju održivom uzgoju (Mundler & Rumpus, 2012.; Tudisca et al., 2014.; Kawecka & Gębarowski, 2015.). Osim što smanjuju troškove i negativne utjecaje na okoliš, pridonose kvaliteti hrane potrošača i podupiru regionalni i lokalni razvoj.

Temeljeno na izučavanoj literaturi i istraživanju (Svrznjak et al., 2018.) ključne odrednice i očekivane prednosti alternativnih kratkih opskrbnih lanaca poljoprivredno-prehrambenih proizvoda za proizvođača, potrošača i zajednicu očitovale bi se u sljedećem:

„Koristi za proizvođače očitovale bi se u: dodatnom i sigurnijem izvoru prihoda; većoj kontroli vlastite gospodarske održivosti; višim cijenama za proizvode; diversifikaciji vještina poljoprivrednika; stjecanju marketinškog i poslovnog znanja; umrežavanju i mogućnostima učenja s drugim poljoprivrednicima; podršci malim poljoprivrednim proizvođačima i dr.“

„Koristi za potrošače očitovale bi se u: uživanju u konzumaciji seljačkih/domaćih proizvoda, mogućnosti kupuje domaće, svježije i zdrave hrane obično po konkurentnim cijenama; veliki izbor lokalnih proizvoda dostupnih na različite načine; povećanju povjerenja potrošača u lokalni sustav hrane; jačanju zajednice kroz socijalnu interakciju, što je danas jedan od ključnih čimbenika kvalitete života u urbanim sredinama.“

„Koristi za lokalno gospodarstvo očitovale bi se u sljedećem: više novca u lokalnom gospodarstvu koji duže lokalno kruži, odnosno „ne odlazi“ iz regije i ima visoki multiplikatorski efekt na lokalnu ekonomiju; pružaju alternativu za lokalne proizvode pomažući osnivanje novih lokalnih tvrtki ili proširenje djelatnost postojećih; osnažuju se lokalni poslovi i poslovno umrežavanje; implicitnom povećanju lokalnih prihoda; stvaranju KOL i ulaganju u infrastrukturu; održavanju lokalne zaposlenosti i stvaranju novih mogućnosti za zapošljavanje; smanjenju migracija seoskog stanovništva; doprinosu razvoja turizma i širenju turističke ponude; promociji lokalnog seoskog turizma idr.“

„Koristi za okoliš očitovale bi se u: smanjenju udaljenosti unutar opskrbnog lanca čime se ostvaruje ušteda fosilne energije i smanjenje emisije CO₂; manje troškova za ambalažu i pakiranje hrane; novom prostoru za prodaju ekološki proizvedene hrane i manje agrotehnički intenzivno proizvedene hrane te na taj način manje kemijskih sredstava koja odlaze u okoliš; održivosti starih sorti

i pasmina te većoj biološkoj i krajobraznoj raznolikost; pozitivnom utjecaju na biološku raznolikost, uglavnom smanjenjem količine pesticida i dr.“

„Koristi za društvo/socijalne koristi očitovale bi se u: doprinosu smanjenja nejednakosti tj. svima se omogućuje dostupnost svježe i zdrave hrane; poboljšanju zdravstvenog i psihofizičkog stanja stanovništva zbog pristupa zdravoj hrani; povećanju društvene interakcije između malih proizvođača i krajnjih potrošača/turista; poticanju osjećaja pripadnosti zajednici; boljem razumijevanje povezanosti između hrane, okoliša i zdravlja i dr.“

6. ZAKLJUČAK

U današnjem globaliziranom gospodarstvu postalo je od vitalnog značaja za različite lokalne i regionalne sustave usvajanje strategija razvoja poljoprivrednih ruralnih područja, a kratki opskrbeni lanci hrane mogli bi biti sredstvo za komercijalizaciju poljoprivrednih proizvoda, osiguravajući adekvatan prihod poljoprivrednim proizvođačima, visoku kvalitetu proizvoda koji bi zadovoljili zahtjeve potrošača te ostvarili ekonomske, društvene i ekološke koristi za cijelu lokalnu zajednicu.

U ovom radu između poznatih i uglavnom prepoznatljivih termina i skraćenica poput *Local food system (LFS)*, *Alternative Food Networks (AFN)* i *Short Food Supply Chain (SFSC)* koristi se i hrvatskom jeziku prilagođen termin „*Kratki opskrbeni lanac*“ (*KOL*).

Istraživanja provedena na kratkim opskrbnim lancima ukazuju na važnost socioekonomskog razvoja ruralnih područja, kroz stvaranje radnih mjesta i veći razvoj lokalnog tržišta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda koji potiču lokalni razvoj. Razvoj alternativnih oblika kratkih opskrbnih lanaca hrane može mnogo pridonijeti i razvoju obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Iz dosadašnjih istraživanja vidljivo je i da su kratki opskrbeni lanci poljoprivredno-prehrambenih proizvoda povezani s karakteristikama i načinima proizvodnje koji osiguravaju sigurnost hrane i podupiru okoliš, kao i lokalni i regionalni razvoj.

Doprinos ovog rada ogleda se u tom što je ovo prvi pregled literature o KOL objavljen na hrvatskom jeziku. U radu se raspravlja o specifičnim značajkama kratkih opskrbnih lanaca. Međutim, postoje i određene praznine u istraživanju s obzirom na opsežnost područja istraživanja i ograničen prostor za objavu opširnijeg rada. Ovaj rad ipak predstavlja potencijal da unaprijedi i dopuni literaturu o KOL na hrvatskom jeziku. Rad može biti koristan istraživačima, edukatorima i praktičarima na terenu za unapređenje znanja o KOL, o mehanizmima i oblicima suradnje, za senzibiliziranje svijesti poljoprivrednika i potrošača o važnosti KOL za društveni i ekonomski razvoj poljoprivrede i cijele lokalne zajednice.

Ograničenja ovog rada: Pregled literature pridonio je samo djelomično razvoju definicije i klasifikacije KOL prilagođeno ciljevima ovog rada i važnosti

KOL kao alata za poboljšanje ruralnog razvoja i konkurentnosti poljoprivrednika. Postoji potreba za još širim i detaljnijim pregledom literature koja pokriva sva operativna pitanja KOL kao što su npr. stavovi i motivacija poljoprivrednika i potrošača da sudjeluju u KOL, kvaliteti hrane u KOL, logistici u KOL i sl. područjima. Uključivanje dodatnih ključnih riječi, osim korištenih u ovom istraživanju, moglo bi rezultirati većim brojem radova koji će potom zahtijevati inovativne bibliometrijske i mrežne alate za analizu. Osim toga, uočen je nedostatak hrvatskih istraživača koji se bave ovom tematikom i sličnim istraživanjima. Prijedlog za buduća istraživanja je da je, iako nema sumnje da su KOL važni i u mnogim slučajevima vitalni element gospodarskih poslovnih strategija, a što je prikazano i pregledom literature u ovom radu, potreban daljnji rad u procjeni društvenih i gospodarskih utjecaja KOL, faktora uspjeha i održivosti KOL, prepoznavajući snage i slabosti različitih vrsta KOL diljem EU, a osobito Hrvatske. S obzirom da u istraživanoj literaturi nisu pronađeni radovi koji bi se bavili stanjem KOL u Hrvatskoj, osim studije „Analiza stanja u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Koprivničko-križevačke i Međimurske županije“ u čijoj izradi i istraživanju je sudjelovao i autor ovog rada, postoji potreba za daljnjim i opsežnijim empirijskim istraživanjima o KOL na području Republike Hrvatske kako bi se dobio uvid o stanju KOL u Hrvatskoj osobito se fokusirajući na OPG i njihovu ulogu u razvoju alternativnih KOL poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. To bi u većini slučajeva zahtijevalo empirijska istraživanja, odnosno generiranje novih primarnih podataka. Nadalje, nedostaju smjernice za poticanje usvajanja KOL od strane poljoprivrednika i potrošača te pokazatelji za mjerenje performansi određenih oblika KOL.

LITERATURA

Abatekassa, G. & Peterson, H. C. (2011). Market Access for Local Food through the Conventional Food Supply Chain, *International Food and Agribusiness Management Review*, 14 (1), 41-60.

Aubert, M. (2015). The determinants of selling through a short food supply chains: an application to the French case, 9. Journées de recherches en sciences sociales (JRSS), Dec 2015, Nancy, France, Actes des journées JRSS 2015, 25 p., Dostupno na: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01296422> (15.03.2019.)

Bertazzoli A., Ruggeri A. & Samoggia A. (2010). Short supply chain: analysis of the competitiveness of organic horticultural farmers at italian regional level, 118th seminar of the EAAE (European Association of Agricultural Economists), 'Rural development: governance, policy design and delivery', Ljubljana, Slovenia, August 25-27., 771-783.

Berti, G. & Mulligan, C. (2016). Competitiveness of small farms and innovative food supply chains: The role of food hubs in creating sustainable regional and local food systems, *Sustainability*, 8 (7), 616; doi:10.3390/su8070616

Blasi, E., Cicatiello, C., Pancino, B. & Franco, S. (2015). Alternative food chains as a way to embed mountain agriculture in the urban market: the case of Trentino, *Agricultural and Food Economics*, 3 (1), 3, DOI 10.1186/s40100-014-0023-0

Borec, A. & Prišenk, J. (2013). Models of partnerships and organisational forms in short food supply chains in the slovenian mountains, *Economics of Agriculture*, 60 (2), 277-286.

Bukeviciute, L., Dierx, A., Ilzkovitz, F. & Roty, G. (2009). Price transmission along the food supply chain in the European Union, 113th EAAE Seminar "A resilient European food industry and food chain in a challenging world", Chania, Crete, Greece, September 3 - 6, Dostupno na: <https://ageconsearch.umn.edu/record/57987/> (20. 3. 2019.)

Canavan, O., Henchion, M., O'Reilly, S. (2007). The use of the internet as a marketing channel for Irish speciality food, *International Journal of Retail & Distribution Management*, 35(2), 178-195. <https://doi.org/10.1108/09590550710728110>

Casolani, N. (2015). Sustainability of short food supply chain system in Europe: A SWOT Analysis, *Global & Local Economic Review*, 19 (2), 61-86.

Cerjak, M., Haas, R., Brunner, F. & Tomić, M. (2014). What motivates consumers to buy traditional food products? Evidence from Croatia and Austria using word association and laddering interviews, *British Food Journal*, 116(11), 1726-1747. <https://doi.org/10.1108/BFJ-02-2014-0090>

Chiffolleau, Y. (2009). From Politics to Co-operation: The Dynamics of Embeddedness in Alternative Food Supply Chains, *Sociologia Ruralis, Journal of the European Society for Rural Sociology*, 49 (3), 218-235. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2009.00491.x>

Chiffolleau, Y., Millet-Amrani, S. & Canard, A. (2016). From short food supply chains to sustainable agriculture in urban food systems: food democracy as a vector of transition, *Agriculture*, 6 (4), 57, <https://doi.org/10.3390/agriculture6040057>

Conceição Aguiar, L., DelGrossi, M. E. & Thomé, K. M. (2018). Short food supply chain: characteristics of a family farm, *Ciência Rural*, 48 (5), 1-8. <http://dx.doi.org/10.1590/0103-8478cr20170775>

Dani, S. (2015). *Food Supply Chain Management and Logistics: From Farm to Fork*. London, Philadelphia & New Delhi: Kogan Page

De Bernardi, P., Tirabeni, L. (2018). Alternative food networks: sustainable business models for anti-consumption food cultures, *British Food Journal*, 120 (8), 1776-1791. <https://doi.org/10.1108/BFJ-12-2017-0731>

De Fazio, M. (2016). Agriculture and sustainability of the welfare: the role of the short supply chain, *Agriculture and Agricultural Science*, 8, 461-466. <https://doi.org/10.1016/j.aaspro.2016.02.044>

DeLind, L. (2002). Place, work and civic agriculture: common fields for cultivation, *Agriculture and Human Values*, 19 (3), 217-224. <https://doi.org/10.1023/A:1019994728252>

Durham, C. A., King, R. P. & Roheim, C. A. (2009). Consumer definitions of 'locally grown' for fresh fruits and vegetables, *Journal of Food Distribution Research*, 40 (1), 56-62.

ECLAC-FAO-IICA Bulletin, 2015. Short food supply chain as an alternative for promoting family agriculture, dostupno na: http://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/37745/S1500087_en.pdf;jsessionid=9408A963B6155E4F4F44F1B8BFB21B76?sequence=1

EIP-AGRI Focus Group (2015). *Innovative Short Food Supply Chain Management-Final Report*; European Commission:Brussels, Belgium

Engelseth, P. (2016). Developing exchange in short local foods supply chains. *Interantional Journal on Food System Dynamics*, 7(3), 229–242. DOI: <http://dx.doi.org/10.18461/ijfsd.v7i3.734>

Fehér I. (2007). Direct Marketing Practice in Hungarian Agriculture. *Agricultural Economics* 53 (5), 230–234., <https://doi.org/10.17221/1443-AGRICECON>

Feldmann, C. & Hamm, U. (2015). Consumers' perceptions and preferences for local food: A review. *Food Quality and Preference*, 40, 152–164. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2014.09.014>.

Fleury, P., Lev, L., Brives, H., Chazoule, c. & Désolé, M. (2016). Developing Mid-Tier Supply Chains (France) and Values-Based Food Supply Chains (USA): A Comparison of Motivations, Achievements, Barriers and Limitations, *Agriculture* 6 (3), 36, 1-13. <https://dx.doi.org/10.3390/agriculture6030036>

Forssell, S. & Lankoski, L. (2015). The sustainability promise of alternative food networks: an examination through "alternative" characteristics, *Agriculture and Human Values*, 32 (1), 63-75. DOI 10.1007/s10460-014-9516-4

Galli, F. & Brunori, F. (eds.), (2013). *Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development. Evidence Document. Document developed in the framework of the FP7 project FOODLINKS (GA No. 265287)*, Retrived March, 20, 2018, from: http://www.foodlinkscommunity.net/fileadmin/documents_organicresearch/foodlinks/CoPs/evidence-document-sfsc-cop.pdf

Goodman, D., DuPuis, M. & Goodman, M. K. (2012). *Alternative Food Networks: Knowledge, Practice, and Politics*, London, Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780203804520>

Haas, R., Sterns, J., Meixner, O., Nyob, D. I. & Traar, V. (2013). Do US consumers' perceive local and organic food differently? An analysis based on means-end chain analysis and word association. *International Journal of Food System Dynamics*, 4 (3), 214-226.

Haas, R. & Petz, M. (2017). Introduction to the food chain, Consumer trends and new product opportunities in the food sector (ed. Klaus G. Grunert), Wageningen Academic Publishers, 83-101. DOI 10.3920/978-90-8686-852-0_6,

Hallett, L.F. (2012). Problematizing local consumption: is local food better simply because it is local? *American International Journal of Contemporary Research*, 2 (4), 18-29. Dostupno na: <http://www.ajcnet.com/> (25.03.2019.)

Hand M. S. & Martinez, S. (2010). Just what does local mean?, *Choices, The Magazin of Food, Farm and Resource Issues*, 1st Quarter, 25 (1), 1-4.

Hardesty, S.D., & Leff, P. (2009). Determining Marketing Costs and Returns in Alternative Marketing Channels, *Renewable Agriculture and Food Systems*, 25 (1), 24-34. <https://doi.org/10.1017/S1742170509990196>

Higgins, V., Dibden, J. & Cocklin., C. (2008). Building alternative food networks: certification, embeddedness and agri-environmental governance, *Journal of Rural Studies*, 24 (1), 15-27. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.06.002>

Hingley, M. (2010). Networks in Socially Embedded Local Food Supply: The Case of Retailer Co-operatives, *Journal of Business Market Management*, 4 (3), 111-128. <https://doi.org/10.1007/s12087-010-0036-2>

Holloway, L., Kneafsey, M., Venn, L., Cox, R., Dowler, E. & Tuomainen, H. (2007). Possible Food Economies: a Methodological Framework for Exploring Food Production–Consumption Relationships, *Sociologia Ruralis*, 47 (1), 1-19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2007.00427.x>

Ilbery, B. & Maye, D. (2005). Alternative (shorter) food supply chains and specialist livestock products in the Scottish–English borders, *Environment and Planning A: Economy and Space*, 37 (5), 823–844. <https://doi.org/10.1068%2Fa3717>

Ilbery, B. & Maye, D. (2006). Retailing local food in the Scottish–English borders: A supply chain perspective, *Geoforum*, 37, 352–367. doi:10.1016/j.geoforum.2005.09.003

Jarosz, L. (2008). The city in the country: Growing alternative food networks in Metropolitan areas, *Journal of Rural Studies*, 24 (3), 231-244. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.10.002>

Johnson R., Aussenberg R.A. & Cowan T. (2013). The Role of Local Food Systems in U.S. Farm Policy. Congressional Research Service. Available at: <http://fas.org/sgp/crs/misc/R42155.pdf>,

Karner S. (ed) (2010). *Local Food Systems in Europe: Case Studies from Five Countries and What They Imply for Policy and Practice*. Graz: IFZ publisher

Kawecka, A. & Gebarowski, M. (2015). Short food supply chains – benefits for consumers and food producers, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 3 (37), 459–466. DOI: 10.17306/JARD.2015.48

King, R., Hand, M., DiGiacomo, G., Clancy, K., Gomez, M., Hardesty, S., Lev, L. & McLaughlin, E. (2010). Comparing the structure, size, and performance of local and mainstream food supply chains. Economic Research Report 81, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, Washington, DC, USA, Retrived March, 15, from: <https://www.ers.usda.gov/>

Kneafsey, M., Venn, L., Schmutz, U., Balázs, B., Trenchard, L., Eyden-Wood, T., Bos, E., Sutton, G. & Blackett, M. (2013). Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU: A State of Play of their Socio-Economic Characteristics, European Commission, Joint Research Centre, Publications Office of the European Union, doi:10.2791/88784, Retrived March 15, 2018, Dostupno na: <https://www.researchgate.net>

Lehmann, R. J., Reiche, R. & Schiefer, G. (2012). Future internet and the agri-food sector: State-of-the-art in literature and research, *Computers and Electronics in Agriculture* 89, 158–174. <https://doi.org/10.1016/j.compag.2012.09.005>

Lyson, T. & Guptill, A. (2004) Commodity agriculture, civic agriculture and the futur of US farming, *Rural Sociology*, 69 (3), 370-385. <https://doi.org/10.1526/0036011041730464>

Marino, D., Mastronardi, L., Franco, S., De Gregorio, D., Cicatiello, C. & Pancino, B. (2013). Farmers' Markets, Producer and Consumer Behaviour: Analysis of Interactions with the Metrics of Sustainability, Proceedings from 7th International European Forum: System Dynamics and Innovation in Food Networks, February 18-22, 2013, Innsbruck, Austria, 325-343.

Marsden, T., Banks, J. & Bristow, G. (2000). Food Supply Chain Approaches: Exploring their Role in Rural Development, *Sociologia Ruralis*, 40 (4), 424-438.

Mastronardi, L., Marino, D., Cavallo, A. & Giannelli, A. (2015). Exploring the Role of Farmers in Short Food Supply Chains: The Case of Italy, *International Food and Agribusiness Management Review*, 18 (2), 109-130.

Maye, D. & Kirwan, J. (2010). Alternative food networks, *Sociopedia.isa*, 1-12. DOI: 10.1177/205684601051

Melece, L. & Krievina, A. (2015). Development of local food systems in Latvia, *Research for Rural Development*, 2, 104-111.

Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min S., Nix, N. W., Smith, C. D. & Zacharia, Z. G. (2001). Defining supply chain management, *Journal of Business Logistics*, 22 (2), 1-25. <https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2001.tb00001.x>

Migliore, G., Schifani, G., Romeo, P., Hashem, S. & Cembalo, L. (2015). Are Farmers in Alternative Food Networks Social Entrepreneurs? Evidence from a Behavioral Approach, *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 28 (5), 885–902. DOI 10.1007/s10806-015-9562-y

Morris, C. & Buller, H. (2003). "The local food sector: A preliminary assessment of its form and impact in Gloucestershire", *British Food Journal*, 105 (8), 559-566. <https://doi.org/10.1108/00070700310497318>

Mundler, P. & Rumpus, L. (2012). The energy efficiency of local food systems: A comparison between different modes of distribution, *Food Policy*, 37, 609–615. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2012.07.006>

Mundler, P. & Laughrea, S. (2016). The contributions of short food supply chains to territorial development: A study of three Quebec territories, *Journal of Rural Studies* 45, 218-229. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.04.001>

Nakandala, D. & Lau, H.C.W. (2018). Innovative adoption of hybrid supply chain strategies in urban local fresh food supply chain, *Supply Chain Management: An International Journal*, 24 (2), 241-255, <https://doi.org/10.1108/SCM-09-2017-0287>

Opitz I, Berges R, Piorr, A. & Krikser, T. (2016). Contributing to food security in urban areas: differences between urban agriculture and peri-urban agriculture in the Global North. *Agriculture and Human Values*, 33, 341–358. DOI 10.1007/s10460-015-9610-2

Paciarotti, C. & Torregiani, F. (2018). Short food supply chain between micro/small farms and restaurants: An exploratory study in the Marche region, *British Food Journal*, 120 (8), 1722-1734, <https://doi.org/10.1108/BFJ-04-2018-0253>

Parker, G. (2005). Sustainable Food? Teikei, cooperatives and food citizenship in Japan and in the UK. Working Paper in Real Estate and Planning. 11/05.

Pascucci, S., Dentoni, D., Lombardi, A. & Cembalo, L. (2016). Sharing values or sharing costs? Understanding consumer participation in alternative food networks, *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences* 78 (2016) 47–60. <https://doi.org/10.1016/j.njas.2016.03.006>

Peneva, M. & Kazakova-Mateva, Y. (2015). Local Food Systems and Rural Development in Bulgaria, *Scientific Journal Warsaw University of Life Sciences – SGGW, Problems of World Agriculture*, 15 (4), 147–155.

Porro A., Ferrazzi G., Spigarolo R., Corsi S. & Bocchi S. (2014). Local Food Systems: Opportunities and Threats in creation of local model in Lombardy (IT), Proceedings of 11th European IFSA Symposium on Farming systems facing global challenges: Capacities and strategies, 1- 4 April 2014, Berlin, Germany, 1622-1630.

Renting, H., Marsden, T. K., & Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development, *Environment and Planning*, 35, 393-411., DOI:10.1068/a3510

Renting H. & Wiskerke H. (2010). New Emerging Roles for Public Institutions and Civil Society in the Promotion of Sustainable Local Agro-Food

Systems, Proceedings of the 9th European IFSA Symposium on Building sustainable rural futures, Vienna, Austria, 4-7 July 2010, 1902-1912.

Renting H, Shermer, M. & Rossi, A. (2012). Civic food networks, *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19 (3), 289–307.

Rikkonen, P., Kotrob, J., Koistinen, L., Penttilä, K. & Kauriioja, H. (2013). Opportunities for local food suppliers to use locality as a competitive advantage - a mixed survey methods approach, *Acta Agriculturae Scandinavica, Section B - Soil & Plant Science*, 63 (1), 29-37. <http://dx.doi.org/10.1080/09064710.2013.783620>

Sage, C. (2003). Social embeddedness and relations of regard: alternative 'good food' networks in south-west Ireland, *Journal of Rural Studies*, 19, 47–60.

Santini, F. & Gomez y Paloma, S. (eds.) (2013). Short food supply chains and local food systems in the EU. A state of play of their socio-economic characteristics, Publications Office of the European Union, Luxembourg, doi:10.2791/88784

Schmutz, U., Kneafsey, M., Sarrouy Kay, K., Doernberg, A. & Zasada, I. (2017). Sustainability impact assessments of different urban short food supply chains: examples from London, UK, *Renewable Agriculture and Food Systems*, 33 (6), 518-529. <https://doi.org/10.1017/S1742170517000564>

Sellitto, M. A., Machado Vial, L. A. & Viegas, C. V. (2017). Critical success factors in Short Food Supply Chains: case studies with milk and dairy producers from Italy and Brazil, *Journal of Cleaner Production*, 170, 1361-1368. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.09.235>

Sonnino, R. & Marsden, T. (2006). Beyond the divide: rethinking relations between alternative and conventional food networks in Europe, *Journal of Economic Geography*, 6 (2), 181-199. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbi006>

Sonnino, R. (2016). The new geography of food security: exploring the potential of urban food strategies, *The Geographical Journal*, 182 (2), 190–200. doi: 10.1111/geoj.12129

Sullins, M. (2014). Zia Taqueria: Building a Local Supply Chain in Southwestern Colorado, *Journal of Food Distribution Research*, 45 (3), 13-25.

Svržnjak, K., Kantar, S., Jerčinović, S. & Gajdić, D. (2018). Analiza stanja u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Koprivničko-križevačke i Međimurske županije u cilju osnivanja kratkih lanaca opskrbe: Studija, Visoko gospodarsko učilište u Križevcima

Tanasă, L. (2014). Benefits of short food supply chains for the development of rural tourism in Romania as emergent country during crisis, *Agricultural Economics and Rural Development, New Series*, 11 (2), 181–193.

Todorovic, V., Maslaric, M., Bojic, S., Jokic, M., Mircetic, D. & Nikolicic, S. (2018). Solutions for More Sustainable Distribution in the Short Food Supply Chains, *Sustainability*, 10 (10), 3481, <https://doi.org/10.3390/su10103481>

Tregear, A. (2011). Progressing knowledge in alternative and local food networks: Critical reflections and a research agenda. *Journal of Rural Studies* 27 (4), 419–430. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2011.06.003>

Tudisca, S., Di Trapani, A. M., Sgroi, F. & Testa, R. (2015). Socio-economic assessment of direct sales in Sicilian farms, *Italian Journal of Food Science*, 27 (1), 101-108. <https://doi.org/10.14674/1120-1770/ijfs.v80>

Ubrežiová, I., Horská, E., Moravčíková, K. & Ubrežiová, A. (2015). Glocalization and local alternative economic systems: The case of the Slovak Republic, *Proceedings of the 7th International Scientific Conference Rural Development 2015*, Ed. Raupelienė, A., 1-6. DOI: <http://doi.org/10.15544/RD.2015.081>

Visser J., Trienekens J. & Van Beek P. (2013). Opportunities for Local for Local Food Production: A Case in the Dutch Fruit and Vegetables. *International Journal on Food System Dynamics*, 4 (1), 73-87.

Vincek, D. & Ernoić, M. (2016.). Značaj lokalne proizvodnje hrane, *Radovi Zavoda za znanstveni rad, HAZU Varaždin*, br. 27.

Weatherell, C., Tregear, A., & Allinson, J. (2003). In search of the concerned consumer: UK public perceptions of food, farming and buying local, *Journal of Rural Studies*, 19 (2), 233–244. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(02\)00083-9](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(02)00083-9)

Wubben E.F.M., Fondse M. & Pascucci S. (2013). The importance of stakeholder-initiatives for business models in short food supply chains: the case of the Netherlands. *Journal on Chain and Network Science*, 13 (2), 139-149.

Zajednička poljoprivredna politika EU (COMMON AGRICULTURAL POLICY – CAP), Dostupno na: <http://www.mvpep.hr/hr/europski-poslovi/europske-politike/cap/> (10.03.2019.)

Dužanka Gajdić, univ. spec. oec.

Križevci College of Agriculture

E-mail: dgajdic@vguk.hr

DEFINITION AND CHARACTERISTICS OF SHORT AGRI-FOOD SUPPLY CHAINS FOR PRODUCTS

Abstract

One way to respond to existing conventional agri-food systems and to create a strategy for competitiveness or survival of small family farms is to develop alternative forms of food supply chains. They are usually combined with manufacturing practices, rural tourism, local agri-food production, and local community development. Short agri-food supply chains generate economic, social and environmental benefits not only for farmers and consumers but also for the wider local community. This article seeks to contribute to a better understanding of short supply chains (SSC) and alternative food networks through a thorough review of literature. It explores works and different authors' approaches, with particular emphasis on the discussion on the definition of SSC, the classification criteria and the key determinants of SSC and forms and purpose of alternative agri-food supply chains. Finally, the key determinants and expected benefits of the SSC for producers, consumers and the local community are brought forward.

Keywords: short agri-food supply chain, local food, alternative food networks, family farm

JEL classification: Q12, Q13